קול יעקב וידי עשו

וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב גְּשָׁה נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם לֹא: וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו: וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ: (בראשית כז כא-כג).

רש"י בראשית כז כב – קולו של יעקב[1]

על הפסוק: ״קול יעקב - שמדבר בלשון תחנונים: ״קום נא״ (פסוק יט), אבל עשו בלשון קנטוריא דברא: ״יקום אבי״.(פסוק לא).[2]

רשב"ם בראשית כז כב – תאומים היו וטעה יצחק

״הקול קול יעקב״ - לפי שתאומים היו - היה קולן דומה קצת זה לזה ולכך טעה יצחק בקולו מאחר שמצאו איש שעיר על צוארו.[3]

כלי יקר בראשית כז כב – קול ניתן לשנות, שיער לא

... ולסוף שפט יצחק בשכלו שהידים מכריעים יותר מן הקול, כי מה שעשו מתנכר לדבר בלשון תחנונים הוא יותר קרוב לשמוע[4] ממה שנאמר שיעקב עשה את ידיו שעירות או איש נכרי עשה כן. כי איך יוכל לְשָׂעֵר[5] יעקב וכל שכן איזה אדם אחר לעשות ידיו שעירות על זה השיעור עד שיהיו כידי עשו ממש דומה להם מכל צד.[6]

שכל טוב (בובר) בראשית כז כב-כג – יצחק לא הכיר מי עומד לפניו

ויאמר הקול קול יעקב. וודאי הקול שלך קולו של יעקב הוא, כי אפילו סומא ואפילו שאר אדם באישון לילה מכיר את חבירו ואת מכירו לשמע קולו. כך יצחק היה מכיר את קולו של יעקב שאינו דומה לקולו של עשו. ועוד שהוא מזכיר שם הנכבד והנורא: והידים. ודאי שעירותיהן דומות לידי עשו: ״ולא הכירו״ – כלומר, מפני שיש ממידתו של יעקב ומשל עשו, לכך לא הכירו ודאי: כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות ויברכהו.[7]

---

[1] נפתח בפרשני המקרא שמנסים להתמודד עם פשט הפסוק בפרשתנו ועם השאלה מדוע הכריע יצחק לטובת הידיים, לפני שנפליג במדרשים שייקחו אותנו לעולמות אחרים.

[2] דיבורו של יעקב הוא בלשון רכה ואילו עשו דיבורו הוא קינטורים (קנטוריה דְּבָרוֹ). אם כך, היה ברור ליצחק שמדובר ביעקב! טביעת הקול נחשבת כסימן מובהק גם להלכה – ראו גיטין כג ע״א, חולין צו ע״א בדין איך סומא מכיר באשתו – ועיוורים כידוע ניחנים בחידוד שאר החושים. רש״י גם לא מתייחס כלל לחצי השני של הפסוק: ״והידיים ידי עשו״ ולא נדרש לשאלה המתבקשת: אם יש ליצחק ספק בין הקול ובין מישוש הידיים (ספק רב גם אם עורות גדיים הם כשיער אדם), מדוע הכריע יצחק בסוף לטובת חוש המישוש והידיים? פירוש רש״י לכל שלושת הפסוקים לעיל שמעוררים שאלות קשות, הוא מינימלי ונראה שהוא נמנע מלהיכנס בעובי הקורה של מעשה יעקב. ראו פירושו לפסוק כד בהמשך שם: ״ויאמר אני - לא אמר אני עשו, אלא אני״. לנושא זה כבר הקדשנו את הדפים בא אחיך במרמה וכן אנכי עשו בכורך, הפעם נתמקד במשמעות האמירה הניגודית: ״הקול קול יעקב והידיים ידי עשו״ – לשעתה ולדורות.

[3] רשב״ם נחלץ לטובת סבא רש״י והוא מציע פתרון לשאלה שהעלנו בכך שקולם של תאומים הוא דומה ולפיכך העדיף יצחק לסמוך על חוש המישוש. אך היא הנותנת, אם הקולות דומים, איך זה אומר יצחק בוודאות: ״הקול קול יעקב״? פירוש חזקוני מציע פתרון אחר: ״הקול קול יעקב - לא נסמוך על הקול שלפעמים הוא משתנה ע״י צעקה וקורא פעמים עבה ופעמים צלול. אבל על כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות, כסבור (יצחק) דבר ברור הוא ודבר זה גרם לו ברכה״. בדומה לכך מפרש״ש אור החיים שאומר: ״ולא הכירו כי היו ידיו כידי אחיו שעירות וגו׳ - ואף על פי כן, דחה שמיעת קול מלפני חוש הרגש כי הקול יכול להשתנות, או לצד משמיע או לצד שומע. מה שאין כן הרגשת שערות הידים הוא סימן מובהק״. אך שוב דא עקא, אחרי הפסוק: ״וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ״, חוזר יצחק ושואל: ״אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו?״ מה שמוכיח שיצחק נשאר בספק גדול ולא הכיר בוודאות מי הוא העומד לפניו ובכל זאת ברך אותו. מדוע? מדוע לא נמנע מפני הספק?

[4] יותר הגיוני, יותר נשמע.

[5] כך נראה לנו לנקד את המילה, היינו לגדל שיער, לעטוף עצמו בשיער.

[6] עוד הצעה מדוע חוש המישוש גבר על חוש השמיעה. להתחנחן בקול - אפשר, אבל לגדל שיער על הידיים – קצת קשה. כך גם מפרש ספורנו אלא שהוא מעלה בעיה אחרת. ראו פירושו על הפסוק: ״אין ספק שהיו העורות מתוקנים באופן שהיה שערם דומה לשיער האדם, כי אמנם רב ההבדל בין שיער האדם לשיער הגדי אם לא יתוקן הרבה במלאכה: והנה העיד כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות ועם זה אולי נחלש בו גם חוש המישוש כענין: אם יטעם עבדך את אשר אוכל (שמואל ב יט לו)״. אבל אם נחלש גם חוש המישוש אצל יצחק, מדוע ברך את העומד לפניו? אולי באמת הוא איש נכרי, לא יעקב ולא עשו? ראו עוד פירוש רד״ק שפותר את העניין בכך שיצחק לא באמת מישש את יעקב כדבעי: ״והידים ידי עשו - לא משששהו בחלקת צואריו, כי אם בידיו ודי לו בהם״. האם באמת ניחש יצחק שהעומד לפניו הוא יעקב ורצה לברכו ונתפס לעובדה שהידיים שעירות וזה הספיק לו?

[7] תחילה וודאות ברורה שהקול הוא קול יעקב. הן בקול עצמו והן בנעימות הדברים, בדומה לרש״י לעיל. והידיים: ״דומות לידי עשו״. הרי זה הבדל גדול לטובת חוש השמיעה על פני חוש המישוש. אך הנה מתחלפת הוודאות ובמקומה באה הספקנות: ״ולא היכירו״. זו התוספת של הפסוק: ״ולא הכירו אביו״ על פני הפסוק הקודם. אבל אם הוודאות מתחלפת בספקנות, האין זו סיבה טובה פשוט לעצור ולברר מה בעצם קורה כאן? נראה שכאן טמון רעיון חדש. יצחק כבר לא בטוח מי הוא שעומד לפניו ושם מבטחו בגורל. יהיה זה מי שיהיה, יעקב או עשו, שניהם בני התאומים וכל אחד ״יחיד לאמו״. מישהו ׳מלמעלה׳ מכוון את צעדי, חולפות-טסות

חזקוני בראשית כז כז – מתווסף חוש הריח

״וירח את ריח בגדיו - שהיה רגיל להריח. ״ויאמר ראה ריח בני״ - משהריח ריח הבגדים אמר אין כאן ספק. וצריך לסרס המקרא ראה בני ריח אלו, כריח השדה.[8]

דברים רבה א טו – יצחק מזהה את קולו של עשו

״ותקח רבקה את בגדי עשו וגו׳ ״ שבהן היה למוד לשמש את אביו ... לפיכך, כשנכנס יעקב אצלו מה יצחק אומר לו? ״הקול קול יעקב והידים ידי עשו״. ברך אותו ויצא לו. ובא עשו ונכנס אצל אביו, אמר לו: מי אתה מסיח עמי בקול גדול? אמר לו: אני בנך בכורך עשו. כיון ששמע את קולו ידע שעשו הוא. אמר לו: בני, בא אחיך במרמה ויקח את ברכתך, באותה שעה התחיל עשו צווח ואומר: בוא וראה מה עשה לי התם וכו׳.[9]

בראשית רבה סה כ – קול יעקב וידי עשו בהיסטוריה

״ויגש יעקב אל יצחק וגו׳ הקול קול יעקב״ - הרי הקול קול של חכם והידיים של מפשיט מתים.[10]

דבר אחר: ״הקול קול יעקב״ - אין יעקב שולט אלא בקולו. ״והידים ידי עשו״ - אין עשו שולט אלא בידיים.[11]

דבר אחר: ״הקול קול יעקב״ - אמר ר׳ פנחס: קולו של יעקב מכניס, ״והידים ידי עשו״ – מרמז לו והוא בא.[12]

דבר אחר: ״הקול קול יעקב״ - אמר ר׳ ברכיה: בשעה שיעקב מרגיז בקולו, ידי עשו שולטות, דכתיב: ״וַיָּקֻם הָעָם עַל מֹשֶׁה״ (שמות יז ג), ״וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם״ (שם ח); [13] ובשעה שהוא מצפצף בקולו,[14] אין הידים ידי עשו, אין ידי עשו שולטות.[15]

המחשבות בראשו של יצחק, ;ואין לי אלא ׳לזרום׳ עם המצב המיוחד הזה אליו נקלעתי. (וה׳ יעשה הטוב בעיניו). יש השגחה בעולם, אני אעשה את שלי והקב״ה כבר יברך את מי שירצה לברך ושיהיה ראוי לכך. בכך מתחבר יצחק לאברהם אביו שלא ברך אותו ואמר: ״בשר ודם אני, היום כאן ומחר בקבר, כבר עשיתי שלי, מכאן ואילך מה שהקב״ה רוצה לעשות בעולמו יעשה״ (בראשית רבה סא ו, בדבר[ינו](#) ברכת אברהם וכן בחירה בבכורה ומחירה). ראו המשך פירוש שכל טוב שם: ״ויאמר ראה. כלפי הקב״ה. אפילו גלוי וידוע הוא לפניך שיעקב הוא זה, איני נענש כלפי עשו מפני שאיני מבין. ועוד שריח בני כריח השדה. זהו גן עדן, שכן בלשון רבותינו שדה האילן ושדה הלבן״. וזה מביא אותנו למוטיב הריח.

[8] פרשנים ומדרשים רבים, עוד לפני חזקוני, מדגישים פסוק זה כמוסיף חוש שלישי. אחרי חוש השמיעה וחוש המישוש שגרמו לספק ולהתלבטות של יצחק, בא חוש הריח, שנלוותה לו נשיקה ומגע גופני קרוב, והכרי ע את הכף. גם פרשנים כרש״י ואחרים שנזקקים כאן למדרשים שביחד עם יעקב נכנס ריח גן עדן לאוהל יצחק, יכולים לסייע בכיוון זה. אבל העיקר הם בעלי הפשט. ראו פירוש רשב״ם: ״ריח בגדיו - החמודות. ובגדיהם היו מבושמים במוגמר״ ופירוש רד״ק: ״וירח את ריח בגדיו - בעוד שהיה נושק לו הריח ריח טוב מהבגדים כמו שכתבנו שהיה להם ריח טוב מעשבי השדה הטובים ומרחוק לא היה מרגיש בריחם עד שקרב לו ונשק לו״. נשיקה מלווה בריח. בכך אולי מצאנו פתרון-מה להכרעה שקיבל יצחק לברך את העומד מולו, אך שוב דא עקא (היא הצרה). אילו בגדים לבש יעקב בכניסתו לאביו? את בגדי עשו החמודות! הם הבגדים המיוחדים עליהם הרחבנו לדרוש בדבר[ינו](#) בגדי עשו החמודות בפרשה זו, בגדים שנמסרו בשרשרת מאדם הראשון, בגדים בהם שימש עשו את אבין במצוות כיבוד אב עליה אמר רבן שמעון בן גמליאל ״לא שמשתי את אבי אחד ממאה ששימש עשו את יצחק אביו״ – ראו דבר[ינו](#) כיבוד אב של עשו בפרשה זו! ומנין ריח השדה אם לא מעשו ״איש ציד איש שדה״ שבגין כך אהב יצחק אותו! סוף דבר, הכנסת חוש הריח לתמונה אינו מקל אלא מחמיר את מעשהו של יעקב בהתחפשו לעשו ואת חרדתו הגדולה של יצחק כשנודע לו שהיה זה יעקב ו[בא אחיך במרמה](#). אלא אם שוב נעיז ונאמר שבהתקרבות הפיסית, בנשיקה ובריח, הבין בעצם יצחק שמי שעומד מולו הוא יעקב.

[9] גם המדרשים לא חוסכים שבטם וביקורתם על המעשה שעשה יעקב וכאמור כבר הרחבנו לדון על כך בדבר[ינו](#) בא אחיך במרמה, אנכי עשו בכורך וכן על חרדה וצעקה – אותה צעקה/זעקה של עשו וחרדה של יצחק שמלווה את בני יעקב לאורך כל הדרות. מכל המדרשים האלה בחרנו במדרש זה לסיים את הדיון על ״קול יעקב וידי עשו״ שבפרשה ולעבור ל״קול יעקב וידי עשו״ לאורך ההיסטוריה שנגזרים מהקול והידיים שבפרשת השבוע. במדרש זה, המתאר את כל העניין בקשר עם מצוות כיבוד אב של עשו, זיהוי הקול של עשו, הטון וסגנון דיבורו הם ברורים לחלוטין! הקול קול עשו! מדרש זה יכול להשלים את רש״י בו פתחנו ושלא כרשב״ם לעיל. יש הבדל ברור גם בקול, **בעיקר בקול**, בין יעקב לעשו. ועד כאן בפרשת השבוע. נפנה כעת למדרשים שלוקחים אותנו הרחק מעבר לפרשות עם ישראל וקורותיו, למאבק ההיסטורי בין ״יעקב״ ובין ״עשו הוא אדום״, הוא רומא ואף אחרי כן.

[10] מפשיט מתים הוא מי ששודד את בגדי החללים במלחמה במטרה של לקיחת שלל או ביזוי הרוגי האויב. ראו שמואל א לא ח: ״וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹאוּ פְלִשְׁתִּים לְפַשֵּׁט אֶת הַחֲלָלִים וַיִּמְצְאוּ אֶת שְׁלשֶׁת בָּנָיו נֹפְלִים בְּהַר הַגִּלְבֹּעַ״. ובהקשר של עשו המזוהה עם מלכות רומא, שנראה עוד להלן, ראו אוצר מדרשים (אייזנשטיין) עשרת המלכים, בקשר למלחמת בר כוכבא ונפילת ביתר: ״והיה אחד מחיילותיו פושט החללים עד שמצא בן כוזבא מת״. דרשה זו מעבירה אותנו באבחה חדה מידי עשו של הפרשה שיעקב מתתפש בהם ובזכותם זכה לקבל את ברכת יצחק, לידי עשו ההיסטורי הוא אדום הוא רומא (הוא אח״כ הנצרות).

[11] כוחה של כנסת ישראל הוא בפיה, מוטיב שנראה עוד להלן. ראו במדבר רבה כ ד, פרשת בלק, עצתם של זקני מדין לזקני מואב: ״אמרו: מנהיג שלהן במדין נתגדל נדע מהן מה מדותיו. אמרו לו זקני מדין: אין כוחו אלא בפיו. אמרו להם: אף אנו נבוא כנגדן עם אדם שכוחו בפיו״. עוד על בלעם להלן.

[12] פסקה זו התקשו בה פרשני המדרש ואפשר שנפל בה שיבוש. א. א. הלוי מציע שמכניס פירוש מכניס או אוסף את קולו ונמנע מלעסוק בתורה, שאז הקב״ה מרמז לעשו והוא בא לייסר את ישראל. ואולי גם שכאשר יעקב מכניס ומזמין את עשו (מרמז לו) כמו בקשרי החשמונאים עם רומי, עשו בא ולא לטובה. ואם כך, יש כאן אולי ביקורת על החשמונאים.

[13] במי מריבה (מסה ומריבה), ברפידים כאשר העם מתלונן על משה ומיד בא עמלק להילחם עם ישראל. ראו שמות רבה כו ב. עמלק הוא מצאצאי (נכדו של) עשו.

[14] בבתי המדרש. ראו התינוקות המצפצפים להלן.

[15] להילחם עם ישראל ולנצחם.

אמר ר׳ אבא בר כהנא: לא עמדו פילוסופים בעולם כבלעם בן בעור וּכְאֶבְנוֹמוֹס הגרדי.[16] אבנומוס הגרדי נתכנסו כל עובדי כוכבים אצלו, אמרו לו: תאמר שאנו יכולים להזדווג לאומה זו? אמר להם: לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהם, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפים בקולם, אין אתם יכולים להזדווג להם. שכך הבטיחם אביהם ואמר להם: הקול קול יעקב - בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות, אין הידיים ידי עשו. ואם לאו, הידיים ידי עשו - אתם יכולים להם.[17]

״הקול קול יעקב״ - בפילגש בגבעה: ״ארור נותן אשה לבנימין״ (שופטים כא יח). ״הקול קול יעקב״ - בימי ירבעם: קול בכי שהרגו מהם חמש מאות אלף, הדא הוא דכתיב: ״ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו ה׳ וימת״ (דברי הימים ב יג כ) ... [18]

דבר אחר: הקול קול יעקב הא קולו משתק את העליונים ואת התחתונים ...[19] בשעה שישראל אומרים ״שמע ישראל״ המלאכים שותקים. ואחר כך תרפינה כנפיהן. ומה הן אומרים? ״ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד״. רבי לוי אמר: ״בְּרָן יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר״ (איוב לח ז) - מה שזרעו של יעקב שנמשל לכוכבים מקלסים ... ואח״כ: ״וַיָּרִיעוּ כָּל בְּנֵי אֱלֹהִים״ - אלו מלאכי השרת. מה הן אומרים? ״ברוך כבוד ה׳ ממקומו״ (יחזקאל ג יב).[20]

רבי יהודה בר אלעי היה דורש: ״הקול קולו של יעקב״ – קולו של יעקב מצווח ממה שעשו לו הידים ידי עשו. אמר ר׳ יוחנן: קולו של אדריינוס קיסר שהרג בביתר שמונים אלף ריבוא בני אדם.[21]

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דויהי פרשה ב – כל אחד בכוחו

וכן אמר דוד לגולית: ״אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואני בא אליך בשם ה׳ צבאות אלהי ישראל״ (שמואל א יז מה), וכתיב: ״אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה׳ אלהינו נזכיר המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד ה׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו״ (תהלים כ ח-י) וכן באסא הוא אומר: ״ויקרא אסא אל ה׳ אלהיו ויאמר ה׳ אין עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו אלהי כי עליך נשענו ובשמך באנו על ההמון הזה ה׳ אלהינו אתה אל יעצור עמך אנוש״ (דברי הימים ב יד י).

---

[16] פילוסוף, כנראה יווני או מתיוון מתקופת רבן גמליאל / רבי מאיר שהירבה להתווכח עם החכמים. ראו אבות דרבי נתן נוסח ב פרק כד: ״שאל אבנימוס הגרדי את רבן גמליאל איזהו כבודו של עולם״, חגיגה טו ע״ב: ״שאל נימוס הגרדי את רבי מאיר: כל עמר דנחית ליורה סליק?״ (בהקשר עם אלישע בן אבויה), שמות רבה יג א: ״שאל אבנימוס הגרדי את רז״ל, אמר להם: הארץ היאך נבראת תחילה?״ ועוד. וכבר הקדשנו דף מיוחד לאבנימוס הגרדי בפרשת בלק.

[17] זה המוטיב המרכזי שמצוי במדרשים רבים והשתרש עמוקות במחשבה היהודית לדורותיה. כוחו של יעקב הוא בקולו, בתפילה ובלימוד תורה וכל עוד הוא מתמיד בכך, לא יוכלו לו ידיו של עשו. וההפך: אם ידיו של עשו מצליחות לאחוז ביעקב, אין זה אלא משום שיעקב לא עסק בתורה ובתפילה כראוי. כך גם במדרש אגדה (בובר) בראשית כז כב: ״ויאמר הקול קול יעקב. ר׳ יהודה אומר: שאמר יצחק אל יעקב: כשיהיה הקול קול יעקב, אין הידים ידי עשו״. ובתנחומא (בובר) בפרשתנו: ״הקול קול יעקב, אמר לו: עשו אחיך אם הִגִּיעוֹ צרה מתחיל מחרף ומגדף, אבל את אם הגיעך יסורין כבוש יצרך ואל תכעוס בקולך את יוצרך, ואם מפטיט אתה בקולך, הרי ידי עשו ממשמשות בך״. ויש עוד מדרשים רבים בכיוון זה. ואם נחזור לפרשת בלעם, ראו במדבר רבה כ יג מדוע יצא המלאך בחרב לקראת בלעם: ״וכי לא היה יכול המלאך לנשוף בו ויוציא רוחו אלא אם כן שלף חרבו? ... אלא כך אמר לו: הפה ניתן ליעקב שנאמר: הקול קול יעקב והידים ידי עשו, וכתיב: ועל חרבך תחיה, והאומות כולם בחרב חייהם. ואתה תחליף אמונתך ותבוא עליהם בשלהם? אף אני אבוא עליך בשלך, לכך כתיב: וחרבו שלופה בידו״. זקני מדין מייעצים לזקני מואב לבוא עם אדם ״שכוחו בפיו״ (הערה 11 לעיל) והמלאך בא אל בלעם בחרב. האם יעקב של ימינו חוזק ליעקב של המקרא ומשלב גם את החרב?

[18] המשך המדרש שם משובש, אבל הרעיון ברור. בתולדות עם ישראל היו תקופות ואירועים קשים בהם לא רק שקולו של יעקב הפך לקול ענות של רוע גידופים וקללה (״ארור נותן אישה לבנימין״), אלא שגם נתגלו ביעקב ״ידי עשו״ ששפכו דם רב במלחמות אחים: בפרשת פילגש בגבעה המתוארת בספר שופטים פרקים יט-כא בה עוד רגע ונכחד שבט מישראל (ראו דברינו בין סדום לפילגש בגבעה בפרשת וירא); ובמלחמות אחים קשות בין ירבעם (מלכות ישראל) ורחבעם (ובנו אביה, מלכות יהודה) לאחר התפלגות ממלכות ישראל ויהודה, כמתואר בקצרה בספר מלכים א טו ב: ״ומלחמה הייתה בין אבים ובין ירבעם״, ובאופן מפורט בהרבה בדברי הימים ב פרק יג המצוטט במדרש לעיל, בה נזכר גם המספר חמש מאות אלף חללים. והמדרש גם מתאר שם איך התעללו בהרוגים עד שלא יכלו לזהות אותם: ״שהעביר הכרת פנים של ישראל דכתיב (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם, ורבי לוי אמר: ע״י שהעמיד עליהם שומרים שלשה ימים עד שנתקלקלה צורתן״, מה שבנוסף לכל גם הופך את נשותיהם של החללים לעגונות. יעקב עלול להתדרדר ל״ידי עשו״ וגם קולו כבר איננו ״קול יעקב״.

[19] בקטע שהשמטנו דן המדרש במלאכים שעומדים דום: ״בעמדם תרפינה כנפיהן (יחזקאל א כד): מהו בעמדם? בָּא עָם – דוֹם״. ואימתי זה קורה? בקריאת שמע ע״י עם ישראל כפי שממשיך המדרש ומסביר.

[20] שקודם נשמע ״קול יעקב״ מלמטה כשבני ישראל אומרים ״שמע ישראל״ ומוסיפים: ״ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד״, שזה איננו פסוק מהמקרא (ראו מנהגם של אנשי יריחו שהיו ״כורכים את שמע״, פסחים נו ע״א) – ורק אח״כ משלימים המלאכים למעלה ואומרים: ״ברוך כבוד ה׳ ממקומו״, שהוא פסוק ביחזקאל. ראו דברינו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בפרשת ויחי.

[21] ראו תיאור ההרג העצום שעשתה 'רומא היא עשו' גם בקהילות ישראל אחרות, גם אם המספרים קצת מוגזמים. בגמרא גיטין נז ע״ב באגדות החורבן (קמצא ובר קמצא ואחרים): ״הקול קול יעקב והידים ידי עשו, הקול - זה אדריינוס קיסר, שהרג באלכסנדריא של מצרים ששים רבוא על ששים רבוא כפלים כיוצאי מצרים; קול יעקב - זה אספסיינוס קיסר, שהרג בכרך ביתר ארבע מאות רבוא, ואמרי לה ארבעת אלפים רבוא. והידים ידי עשו - זו מלכות הרשעה, שהחריבה את בתינו, ושרפה את היכלנו, והגליתנו מארצנו״. ובירושלמי תענית פרק ד הלכה ה: ״תני א״ר יהודה בן ר׳ אלעאי ברוך רבי היה דורש [בראשית כז כב] הקול קול יעקב והידים ידי עשו - קולו של יעקב צווח ממה שעשו לו ידי עשו בביתר״. והדרשות חוזרות גם באיכה רבה, תנחומא בפרשתנו ועוד. ראו דברינו חורבן ביתר בתשעה באב.

במשה מהו אומר: "וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגו' וירדו אבותינו מצרימה ונצעק אל ה' וישמע קולנו" (במדבר כ יד-טז). אמר להם:[22] אתם מתגאים על מה שהוריש לכם אביכם יצחק, דכתיב: "הקול קול יעקב" – "וישמע ה' את קולנו", ואנו מתגאים על מה שהוריש לנו אבינו יצחק, דכתיב: "והידיים ידי עשו" – "ועל חרבך תחיה". (בראשית כז מ).[23] הדא הוא דכתיב: "ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך" (במדבר כ יח) - שאינן בטוחים אלא בחרב. ואף כאן אתה אומר: "ויירא מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' " - תפשו להם אומנות אבותיהם אומנות אברהם יצחק ויעקב.[24]

גמרא גיטין נז ע"ב – יעקב בכלי תפילה ועשו בכלי מלחמה

הקול קול יעקב - אין לך תפילה שמועלת שאין בה מזרעו של יעקב; והידים ידי עשו - אין לך מלחמה שנוצחת שאין בה מזרעו של עשו. והיינו דא"ר אלעזר: בשוט לשון תחבא - בחירחורי לשון תחבא.[25]

ספרי דברים פיסקא שמג וזאת הברכה – ידי עשו אינם יכולים לקבל את התורה

דבר אחר: "ויאמר ה' מסיני בא", כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל, לא על ישראל בלבד הוא נגלה אלא על כל האומות. תחילה הלך אצל בני עשו, אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לו: מה כתוב בה? אמר להם: "לא תרצח". אמרו: כל עצמם של אותם האנשים ואביהם רוצח הוא שנאמר, "והידים ידי עשו", "ועל חרבך תחיה". הלך אצל בני עמון ומואב וכו'.[26]

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: קול יעקב וידי עשו נמשכו הרבה מעבר לתקופת חז"ל ולמדרשים בהם התמקדנו. הזיהוי של הנצרות עם עשו, דרך אדום ורומא, נתן אולי הסבר לסבל של עם ישראל בארצות הנוצריות בימי הביניים, אבל לא ריכך את הכאב והסבל ואפילו לא את המשטמה. אולי זו סיבה מדוע רש"י בו פתחנו לא מתעכב יותר מדי על פרשת התחזות יעקב לעשו בפרשה. קשה להיות הומניסט ו"יפה נפש' כלפי עשו המקראי לנוכח מה שמעולל לך עשו ההיסטורי. למכלול יחסי עם ישראל ועשו המקראי וההיסטורי, ראו גם הדף, אדוני עשו עבדך יעקב נוסף לדפים שציינו בסוף הערת השוליים האחרונה.

---

[22] מלך אדום עונה למשה ובני ישראל.

[23] ראו מוטיב זה גם בשמות רבה כא א, פרשת בשלח: "ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי ... שתי ירושות הנחיל יצחק לשני בניו. הנחיל ליעקב הקול ... הקול קול יעקב, והנחיל לעשו הידים, שנאמר: והידים ידי עשו. ועשו היה מתגאה בירושתו, שנאמר: ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך וגו', ויעקב מתגאה בירושתו שנאמר: ונצעק אל ה' אלהי אבותינו". המדרש שם מסתיים בנבואות לעתיד לבוא כאשר עשו "יטול את שכרו" וימוגר בחרב, ויעקב יטול את שכרו ויזכה ל: "קול ששון וקול שמחה". אבל בינתיים, אנחנו במפגש המחודש של יעקב ועשו בכניסה לארץ ישראל ובהיסטוריה רבת שנים לאחר מכן.

[24] עשו הוא אדום' מתגאה בכוח ידיו וחרבו. עשו אינו חוזר על הטעות שעשו קזני מדין ומואב ששכרו את בלעם מי שאומנותו בפיו להכות את ישראל במענה פה, כנגד משה "שכוחו בפיו" ולא עלתה בידם. מלך אדום אומר למשה: החרב הוא כוחי וירושתי מיצחק אבינו המשותף. אתה קבלת את הצעקה והתפילה ואילו אני קבלתי את הכח והחרב. האם טיעון זה שכנע את משה? כנראה שכן, שהרי הכתוב עצמו מעיד ואומר (אחרי שבני ישראל מנסים בשנית לעבור בגבול אדום ובלשון רכה): "וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד וּבְיָד חֲזָקָה: וַיְמָאֵן אֱדוֹם נְתֹן אֶת יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו" (במדבר כ כ-כא). על מפגש מאוחר זה בין עם ישראל היוצא ממצרים בדרכו לארץ כנען ובין עשו הוא אדום שהתבסס בינתיים בארצו, הרחבנו בדברינו יעקב ועשו בספר דברים. אך סיום המדרש כאן באבות האומה מזכיר לנו שבתחילת פרשת וישלח הבאה עלינו לטובה מצליח יעקב במנחה, בדיבורים (ובהשתחוויות מרובות) לרכך את עשו ועפ"י המדרשים גם התכונן לאפשרות של מלחמה.

[25] עכשיו שראינו שכוחו של עשו בחרב ניתן לו בירושה בברכת יצחק - כבר ברגע שיעקב עומד מול יצחק ומעמיד פנים שהוא עשו ויצחק כאילו מהסס ומסתפק, כבר שם התברך עשו בכח וגבורה ארציים! - אם כך, בואו ונתחלק בברכה ובירושה. בני יעקב כוחם בתפילה – רק תפילתם מועלת. ו'עשו הוא אדום הוא רומי' כוחו במלחמות וכל מלחמה מנצחת היא משלו. זו המשאלה והחלום שאולי קול יעקב וידי עשו יכולים לחיות זה לצד זה אם לא בהרמוניה. ולא עוד, אלא שכוחו של יעקב חזק יותר! ראו מדרש תנחומא (בובר) טו בפרשתנו: "מיד אמר לו יצחק: הקול קול יעקב והידים ידי עשו - כוחך קשה משלו. עשו אם תופש את אדם הרי הוא בידו, ואם הוא בורח אינו יכול לעשות לו דבר. אבל אתה, אפילו אדם בורח מסוף העולם ועד סופו - הקול קול יעקב. אתה אומר דבר בבית הכנסת והרי הוא בא מעצמו". ראו ציטוט רעיון זה בפירוש דעת זקנים מבעלי התוספות על הפסוק בפרשתנו: "הקול קול יעקב והידים ידי עשו. אמר במדרש: הידים לעשו שאין בו כח אלא בידים להזיק מקרוב, אבל הקול ליעקב בתפילה מכלה כל המרעין ואפילו מרחוק". בהיפוך מכוחו של לשון הרע עליו אמרו חכמים: "אמרו לבעל הלשון שהוא אומר כאן והורג ברומי, אומר ברומי והורג בסוריא" (ירושלמי מסכת פאה פרק א הלכה א).

[26] זה המדרש הידוע על פניית הקב"ה לאומות העולם לקבל את התורה והם סירבו, כל אומה מסיבותיה שלה. הפנייה הראשונה היא אל בני עשו אחיו התאום של יעקב והם מסרבים בשל הפסוקים שראינו. אבל מנגד, הדלת לעשו תמיד פתוחה. ראו פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא יב - בחדש השלישי: "למה בחודש השלישי? שלא ליתן לאומות העולם פתחון פה לומר: אילו נתן אף לנו את התורה, היינו עושים אותה. אמר להם הקב"ה: ראו באיזה חודש נתתי את התורה, בחודש השלישי, במזל תאומים, שאם ביקש עשו הרשע להתגייר ולעשות תשובה ולבוא וללמוד תורה יבוא וילמד ומקבלו אני, לפיכך נתנה בחודש השלישי". וכבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו פרידת יעקב ועשו – סגירת החשבון? בפרשת וישלח וכן בדברינו יעקב ועשו – שונאים אחים בפרשת תולדות.

יַעֲקֹב וְעֵשָׂו – ח.נ. ביאליק

עֵשָׂו מַשְׁכִּים לְבֵית הַמַּרְזֵחַ,
חָבִית מַשְׁקִים מִפִּיו תִּתֵּן רֵיחַ.
אוֹי, אוֹי, אוֹי,
אוֹי לְעֵשָׂו גּוֹי!
כּוֹסוֹ – חַיָּיו,
לִשְׁתּוֹת חַיָּב,
כִּי-עַל-כֵּן הוּא גּוֹי.

יַעֲקֹב מַשְׁכִּים לְבֵית הַתְּפִלָּה, ;
נוֹתֵן לְיוֹצְרוֹ שֶׁבַח וּתְהִלָּה.
הוֹ, מַה-טּוֹב
חֵלֶק יַעֲקֹב!
אֶל צוּר חַיָּיו
לְהוֹדוֹת חַיָּב,
כִּי שְׁמוֹ יַעֲקֹב.

עֵשָׂו חוֹזֵר לְבֵיתוֹ בַּלַּיְלָה –
אוֹי לָהּ לְאִשְׁתּוֹ מֵאֲגְרוֹף יַד בַּעְלָהּ.
אוֹי, אוֹי, אוֹי,
אוֹי לְעֵשָׂו גּוֹי!
זְרוֹעוֹ – חַיָּיו,
לְהַכּוֹת חַיָּב,
כִּי-עַל-כֵּן הוּא גּוֹי.

יַעֲקֹב חוֹזֵר בָּעֶרֶב אֶל-נָוֹו,
אִשְׁתּוֹ וִילָדָיו מְשַׂמְּחִים לִבּוֹ.
הוֹ, מַה-טּוֹב
חֵלֶק יַעֲקֹב!
בָּנָיו – חַיָּיו,
לְגַדְּלָם חַיָּב,
כִּי שְׁמוֹ יַעֲקֹב.